

**LINGUISTIC PECULIARITIES OF THE FOLKLORE
OF THE KARTVELIAN-SPEAKING MUHAJIRS LIVING
IN THE DÜZCE-SAKARYA REGION OF TURKEY¹
დუზჯე-საქარიის რეგიონში (თურქეთი)
მცხოვრებ ქართველურენოვან მუჰაჯირთა
ფოლკლორის ენობრივი თავისებურებანი**

Maka Salia-Beşiroğlu

Düzce Üniversitesi

Düzce, Turkey

Keso Gejua

Saint Andrew the First Called Georgian University

of the Patriarchate of Georgia,

Tbilisi, Georgia

მაკა სალია-ბეშიროღლუ

დუზჯეს უნივერსიტეტი

დუზჯე, თურქეთი

კესო გეჯუა

საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის

სახელობის ქართული უნივერსიტეტი

თბილისი, საქართველო

აბსტრაქტი

თურქეთის დუზჯესა და საქარიის ილემში მცხოვრები ქართველები ისტორიული სამხრეთ-დასავლეთი საქართველოდან რუსეთ-ოსმალეთის 1877-1878 წლების ომის შედეგად ოსმალეთში გადასახლებული მუჰაჯირების შთამომავლები არიან. მათ დიდ ნაწილს დღემდე ქართული თვითშეგნება აქვს, თუმცა ქართულად საუბარი უჭირს. მშობლიურ – ქართულ ენას ინარჩუნებს მხოლოდ საშუალო და უფროსი თაობა. ქართველ მუჰაჯირთა შთამომავლები გასული საუკუნის 60-იანი წლებიდან ფართოდ ინტეგრირდებიან თურქეთის რესპუბლიკის საზოგადოებრიობაში, რის შედეგადაც ყოველი მომდევნო თაობა წინაზე უფრო უკეთ ფლობს სახელმწიფო – თურქულ ენას და თანდათან ივიწყებს ქართულს (დიალექტურ მეტყველებას), რომელიც, მართალია, მათთვის წინაპრების მემკვიდრეობაა, მაგრამ ნაკლებად პრესტიჟულია.

¹ The article was prepared with financial support of Shota Rustaveli National Science Foundation, within the frameworks of the project “The Kartvelian-Turkish Code-mixing regularities According to the Speech of Kartvelian-speaking Muhajirs’ Descendants” (FR-18-14869, Scientific supervisor – Prof. Manana Tabidze), a winner of the 2018 state science grants competitions for fundamental research.

გასული საუკუნის 90-იანი წლებიდან მოყოლებული, როცა თურქეთ-საქართველოს საზღვარი გაიხსნა, თურქეთის ქართველები დიდად დაინტერესდნენ ქართული ენითა და კულტურით. ქართველებით დასახლებულ ადგილებში ჩამოყალიბდა ენის შემსწავლელი წრეები, კულტურის ცენტრები და ა.შ. ენასთან ერთად თურქეთის ქართველებმა დაიწყეს ქართული ფოლკლორის შესწავლა, დაინტერესდნენ ქართული ცეკვებითაც. ეს, რასაკვირველია, მისასალმებელ მოვლენას წარმოადგენდა, თუმცადა საქმე ის იყო, რომ ისინი, ძირითადად, ინტერესდებოდნენ სამწიგნობრო ქართული ენით და ზოგადქართული კულტურით, ხოლო უშუალო წინაპრების მემკვიდრეობა – ქართული დიალექტური მეტყველება და ფოლკლორი – თითქმის შეუსწავლელი რჩებოდა.

1992 წელს საქართველოში გამოიცა პროფ. შუმანა ფუტკარადის ფუნდამენტური ნაშრომი „ჩვენებურების ქართული“ (წიგნი პირველი), რომელიც შეიცავდა როგორც ქართველ მუჰაჯირთა შთამომავლების, ისე – თურქეთის ავტოქტონ ქართველთა მეტყველების ნიმუშებს. ამ ნიმუშთა მნიშვნელოვან ნაწილს სწორედ ფოლკლორული ტექსტები შეადგენდა. თურქეთის ქართველობის ფოლკლორის ნიმუშები შემდგომში ზოგმა სხვა მკვლევარმაც გამოაქვეყნა, თუმცადა თითქმის არავის უკვლევია მათი ენობრივი თავისებურებანი. არადა, რამდენადაც თურქეთში დღემდე შემორჩენილი ქართველური მემკვიდრეობა ნელ-ნელა გაქრობის გზას ადგას, საშურია ამგვარი კვლევის ჩატარება. აქვე დავშინებ იმასაც, რომ სახელდობრ ქართველ მუჰაჯირთა შთამომავლების ფოლკლორი საინტერესოა ქართველურ-თურქულ სამეტყველო კოდთა შერევის თვალსაზრისითაც.

სტატია დამუშავებულია 2021 წლის გაზაფხულსა და ზაფხულში უშუალოდ დუზჯესა და საქარიის ილებში ჩვენ მიერ ჩაწერილი მასალების საფუძველზე.

Keywords: Muhajirs, Georgians, the Georgian language, Georgian dialects, Folklore.
საკვანძო სიტყვები: მუჰაჯირები, ქართველები, ქართული ენა, ქართული დიალექტები, ფოლკლორი.

1. Kartvelian-speaking Muhajirs' Folk Prose from the Linguistic point of view

The entire folk prose of Georgian Muhajirs' descendants living in the Düzce-Sakarya region of Turkey is in dialects. This is true for both Georgian and Turkish folk materials - the Georgian materials are in Acharan or Laz (Khopa-Chkhalan) dialects, while the Turkish materials are mostly in Black sea dialect (Turk. Karadeniz şivesi). Most of the folk texts recorded by us are fairy tales. The legends are comparatively rare.

During our meeting with **Sabriye Sevgi Özkan (Xozrewaniže)**, a resident of the village Melenagzı, Düzce, we recorded the fairy tales, which she titled **“The Shepherd Omal-khan”** According to her, this is the most popular fairy-tale among Kartvelian-speaking Muhajirs. We present only its beginning here:

„ერთი ყოფილა, ერთი არ ყოფილა, ერთი ჩობანი კაცი იყო. ცხუარი ხყავდა ბრევილი იმასა. ამ ცხუარს ცავდა და იყო ქი, მისთვინაჲ.

ერ დღეს, ცხუარს ცავს იმთე და, გეძხედა ერსალიკ, გელი მოდის. მევდა ეს გელმა, ერთი ცხუარი დეძხელა, ამეძღვა ღლიაში - გითთი! გადმეღო ამანაც ტაბანჯაჲ, თრაზ-თრაზ-თრაზ! ესრია, მარა რამე არ იქნა, გეძხინა და წევდა გელმა.

მევრე დღეზეც, ამფრათ – მევდა გელმა, დეძხელა სხუა კიდევც ცხუარი, ამეძღვა ღლიაში და გითთი, კაიბოლდი! ესრია ჩობანმაც ტაბანჯაჲ, მარა რას უზმოდა - რამეიც ვერ უქნა-ქი, წევდა ეს გელმა, გეძხინა ჰაცხა.

ადგა ახლა, ეს ჩობანი და წევდა შეჰერში, ყოინქოფელი იყიდა. მეძყვანა, დააყენა იგზე და ცავს. მევდა ისვენ ი გელმა, დეძხელა ცხუარი და, დახელვის უკან ესცა ეს ყოინქოფელი. ახლა იგიც იმფრად დეძხელა, ერთხელაჲ დეძხელა, ცხუვარის ერთაჲ, ასწია და წეძყვანა.

ბიჭო?! გადელდა ეს ჩობანმა: რა-ნდა ქნა კაცმაჲ, რაფრათ ამ გელმა გამქუცოსო და, იგზე დაჟდა: ხვალეზე და მე ვიყნე, და ეს გელიო. ხოდა, მევრე დღეზე რუმ გელმა მევდა, ჩობანიც გადელეზული დუუხდა, დიეჰიდა, ხვრა გვერდი და დეძთესლიმა“

“once upon a time, there was one shepherd man. He had many sheep and cared for these sheep.

One day, while shepherding a sheep, he looked up and saw a wolf coming. This wolf came, caught the sheep and ran away. The shepherd pulled out a pistol, fired, but could do nothing. The wolf ran away.

The next day also: the wolf came, caught one of the sheep, dragged it and took it. The shepherd shot, but could do nothing - the wolf ran away and took the sheep.

What was the shepherd doing? Went to town, bought a big dog and came again to herd sheep. Put the dog next to the flock and thus began to shepherd the sheep.

The wolf came again, caught the sheep, and when this dog fell on him, he also grabbed his paw and dragged him with the sheep.

“How did this happen?!” – The shepherd went crazy, – “What should I do?! How should that wolf rob me?!” And, he thought: “tomorrow either I will win, or that wolf will win!”

The next day, when the wolf came, he met the shepherd, caught him, knocked him down, and subdued him“

As we can see, the text is in the Acharan dialect. **Sabriye Sevgi Özkan** was born in the village Hamamüstü, the Khuloan Muhajirs' (or “Zeganians”) village, located near the city of Düzce, but she married a man from Melenagzı, the village of Kedian (whom she calls “Acharans”). Consequently, her speech is a mixture of Khulo and Kedian subdialects of Acharan. Also, there are some cases of Kartvelian-Turkish code-switching too.

As for the fairy tales, their opening phrase usually coincides with the beginning of Turkish tales: ერთი ყოფილა, ერთი არ ყოფილა One was and the other was not (literal translation). It is from a relevant Turkish formula: Biri var idi, biri yok idi. It is remarkable, that some narrators use the dialectal form of this Turkish phrase at the beginning of Georgian fairy tales as well: ბირი ვარიდი, ბირი დოდიდი. For example, below is given the beginning of a fairy tale provided by **Zeynep Tozak** from the city of Düzce, Düzce ili:

„ბირი ვარიდი, ბირი დოდიდი. ერ კაცს, ცოლი და შვილი ხყავდა. ეს შვილი იმფერი კად ქესქინად ვინცხად იყო-ქი, ვინმე ვერ იკავებდა იმასა. ბრევლსა სუმდა, ბრევლსა ჭუმდა და იყო დიდი რაცხა, ქორმუცელი. ზათინ, ის მამამისი უჩივა ნენემისა, ქი:

– ქალო, ეს ვინ ქორმუცელია, რუმ ვერ გიმიდლია-დედი! რა ვუყოთ ამასა?

– რაფერ და რა ვუყოთ? ფადიშადისი კარზედ მივეყანოთ, იქ დავჭტოთ-დედი!

მიიყვანეს, დაჭტოეს. ნახეს ფადიშადისი ვეზირებმა აგი ბიჭი, გახედეს და კითხეს: შენ ვინ ხარ, ჰადამ მოხველ აქა-დედი?

– ვინ ვარ და კაცი ვარე, ხუთკანჭილაი მთქვია-დედი!

– რაჯეზი, ხუთკანჭილა-დედი?

– დაალუქ, ერი კაი საჭმელი მაჭმიეთ და მემრენ, რაცხა რომ გინდოდესთ, იმა ვიზამ!

დასვეს, მჭტანეს ერი დიდი რაცხად, ჯამუში. ედლო, გახკრა კიბილი, ერ ლუკმაზეც ჰემენ შესჭამა. გაცეცთეს ის ვეზირები და, „კიდვენ რამე არ გაქვან-დედი?!..“ – ხუთკანჭილამ იკითხა.

“Once upon a time, one man had a wife and one child. This child was such a restless person that no one could hold him in one place. He ate a lot, drank a lot and was very greedy.

Once, the father said to the mother:

– Woman, what is this, how much does our child eat? What to do with it?

– Let’s take him to the king’s palace, let him go there!

They were taken there and left. The king’s viziers saw this boy, looked at him and asked: Who are you, where did you get here?

– Who am I? I’m a boy, my name is Xutk’anč’ila!

– What are you doing?

– Eat food first and then I will tell you!

They sat down, brought food, and ate it. He suddenly ate everything and asked: Do you have anything more?”

It is remarkable that for 140 years, the descendants of Machakhelian and Livanan (Nigali) Muhajirs have been living side by side in the city of Düzce. Respectively, the dialect they speak is a mixture of Machakhelian and Livanan dialects with some new innovations. Zeynep Tozak is a descendant of Livanan Muhajirs, but the above texts reveal the influence of Machakhelian dialect. For example, ხყავდა xq’awda meaning “He had it/him/her” is not used in Livanan, there is spoken ყვანდა q’wanda. just like the innovations, such as: სუმდა sumda “He/she drank it”, or ჭუმდა č’umda “He/she eat it”, whose equivalent in Livanan (Also, in literary Georgian) is სვამდა swamda or ჭამდა č’amda etc.

It is also interesting that the particle -ო -o used for reported speech is substituted with the Turkish borrowing დედი dedi “said”, which is generally characteristic of the speech of Georgian Muhajirs’ descendants living in the Düzce-Sakarya region.

The Georgian Muhajirs’ descendants (mostly those who find it difficult to speak Georgian) tell fairy tales and legends in Turkish, particularly a Turkish dialect. As regards to phonetics and accentuation, their Turkish speech is influenced by Georgian.

Below is given an example – the beginning of a legend narrated by **Fevziye Sarkar**, a resident of the village Hamamüstü:

ბირ ზამანლარ მაჰახელდე ბირ ფაყირ ინსან ვარმუშ - მაშლი ამა, საღლუქლი; ჩუნქი, მაჰახელდე სუფუნი იჩარ, ბალუნი დერმუშ... ამა ფარასი დოხმუშ. ჰერქესე დარდუმ ედარ, ილილიქ ედარ ამა, ფარასი ჰიჩ ოლმაზმუშ...

Compare to the **Turkish literary version** of the same text:

Bir zamanlar macahelde bir fakir insan varmış - yaşlı ama, sağlıklı: Çünkü macahelde suyunu içer, balını yermiş... ama parası yokmuş. Herkese yardım eder, iyilik yapar ama parası hiç olmamış.

The **English** translation:

Once, there lived a poor man in Machakhela. He was old, but healthy, probably because he drank Machakhela water and ate honey... But the man had no money. He helped everyone, did many good deeds, but he was hard up.

The Turkish text recorded by us is a good example of the Black Sea dialect of the Turkish language. As it is known (See Vekilov, 1973:12-24), this dialect is characterized by the lack of vowel harmony, the loss of palatalized vowels and presence of Caucasian (Georgian)-type consonants; the dento-labial fricative “f” is regularly substituted with the labial occlusive “p” etc. As for accentuation, according to the Dutch Turkologist Berndt Bredemoen, the stress in the Black Sea Turkish is weak and dynamic unlike the intensive and fixed stress of literary Turkish. This can be accounted for by the Georgian influence (Bredemoen, 1996:9). Almost all the features mentioned by the scholars can be identified in the Turkish materials provided by the Kartvelian-speaking Muhajirs’ descendants, which we recorded in the Black Sea coast of Turkey.

As for the Laz living in Düzce and Sakarya regions, they mostly speak the Khopa-Chkhalian dialect. There are spoken two branches of this dialect: Sarpian and Chkhalian, because the Laz living in above mentioned regions are the descendants of muhajirs from village of Sarpi and Chkhala-Beghlevani Community. Thus, for instance, here we have an excerpt from one of the fairy tales, recorded from **Sinan Kara**, the language of which is an example of Chkhalian sub-dialect:

„არ ყოფერენ, არ ვარ ყოფერენ დო არ ოფუტეს, არ კოჩის ეკოსნაი ჭიტა ბერე უყონუტერენ, ეკოსნაი ჭიტა ქი, მთელიქ „წიპუნტინა“ უჯოხუპტუ ე ბერეს, მეგერემ. ნანა მუშიქთი ხოლო „წიპუნტინა, ჩქიმი წიპუნტინა!“-დეინე, უწუმარტუ.

ა ნდღას ხოლო, წიპუნტინაში ბაბა ყონაში ოხაჩქუშა ნიტუში, ბეე მუშიქ, „მანთი მინონ მოხთიმუ, მანთი მენდამიყონია“ დო აკლექუ. ბაბაქ ენ წოხლე ქომუვარუ, მარა წიპუნტინაქთი ვა ნაშქუ, ომგაუს ქოგდოჭკუ დო ბაბაქთი დოტროხუ: „კაია, გიყონაუნონდა!“ - უწუ, - „ამა ექონ წკარი ვა მულუნ დო გაყომინუ-ნა, სიხინთი მოგიხთეფს. კუკუმინათე წკაი ხოლო ქილიკათი“- დეინე, უწუ. კაია! - წიპუნტინაქთი ეშო ჯოღაპი მეჩუ, მარა წკარიში ელაკათუ ქაგოჭკონდერენ ე ზავალის.”

„Once upon a time, In one village, one man had such a small child that every called him Dwarf. Even his mother called like this: Oh, my Dwarf, my Dwarf!

One day, while his father was going to cultivate the land, the Dwarf said: “I want to go with you too!” and clung to him. The father refused at first, but then,

because the dwarf did not let go and even started crying, agreed with the boy: „Okay, I'll take you! - He said, - but there is no water there and if you are thirsty, you can not drink anything. So take a jug of water!“. “Oh, ok!” - the Dwarf said, but he forgot to take the water.“

It is remarkable that in Düzce and Sakarya the Laz live more compactly - each village is inhabited by people from a certain community of Lazeti. Therefore, their spoken dialect is less influenced by other Kartvelian dialects. However, traditionally, there is a great influence of the Turkish language, as Turkish is a prestigious language throughout the country. Here as well, opening phrase usually coincides with the beginning of Turkish tales: არ ყოფერენ, არ ვარ ყოფერენ „One was and the other was not“ - It is from a relevant Turkish formula: **Biri var idi, biri yok idi**. Also, some narrators use the dialectal form of this Turkish phrase at the beginning of fairy tales as well: ბირი ვარიდი, ბირი [დე] დოდიდი; For instance, an excerpt from the fairy tale, recorded by us from Halit Öztürk:

„ბირი ვარიდი, ბირი დე - დოდიდი, არ დოფუტეს არ კოჩი ხეტერენ დო არ ბიჭი ბერე ხვალა უყონუტერენ. ე კოჩი ბალუქი ყოფერენ. აწი აჯალი მუხთუ დო შადურასუნონ. უჯოხუ ა მუში ბიჭის დო უწუ-ქი:

– მხოლაშა ამახთაში, სუმკელე იმჩვირი დო მათხანიკელე ვარ იმჩვირა, ვანათინა ექ ეშო ონდი გაძირას ქი, ვა მუჩითურ!-დედი. ექ-დედი არ მსქვა დენგიზორდადი იძირენ დო მცუდი მო ათხოზერ-ქი - თი სქანის გუსქური, მო გონდუნეტა-დედი.

– კაი! – დედი, ბიჭიქთი უწუ.

ე-დო, დოღურუ ამ კოჩი. ბიჭი მუშიქ დოხუ, დოხუმუკულე ხოლოთი, კაი ონდეფე, მუ ნა უკორტუ ოლოდუ, სუჭრა ქოდუდგუ, ია-ადა ყუ დო თამამ. ეკულე, გულეთი მუშითე მუქ ბალუქილულის ქოგმოჭკუ.”

“Once upon a time, in one village lived one man who had only one son. This man was a fisherman. He was very old and when he was dying, he called his son and told him:

– When you enter the sea, swim on three sides, but do not swim on the fourth side. If you see one beautiful swan there, do not chase in vain - you still can not catch it and take care of yourself!..

– Ok! - the boy said.

The man died and was buried by his boy. After the burial, this boy did everything he needed to do, set the table, and then started fishing with his own boat.”

As we can see, the basic principles of constructing a fairy tale text are the same for Acharans and Laz, living in the Düzce-Sakaryan region. However, cases of Kartvelian-Turkish code-switching are seldom confirmed in the text of the tale, as the tale is passed down from generation to generation almost unchanged, and so it comes to us.

2. Kartvelian-speaking Muhajirs' folk poetry from the linguistic point of view

The texts we recorded during our meetings with the Georgian Muhajirs' descendants living on the Düzce-Sakarya region are mostly poems, incantations and prayers. As a rule, from the linguistic point of view, this material can be divided into four categories:

- poems, incantations and prayers created in the koine Georgian language;
- poems, incantations and prayers created/reworded in a Georgian dialect;
- poems, incantations and prayers in a Turkish dialect, learnt from locals;
- incantations and prayers in Georgian and Arabic languages.

The most remarkable pieces created in the koine language are the songs that are well known and widespread throughout Georgia or in one of the Georgian regions. Such is the song performed by **Kemal Çelebi**, whom we recorded in Düzce:

„ყველა მხრიდან დაჩაგრული, მე ვარ სიმონა დოლიძე,
 ექსი წელი შევასრულე, არ მიძინია ლოგინზე.
 აფხანაგი მეზნეოდა: „ბიჭო, ვიცვალთ ადგილი!“
 ადგილის ცვლა რაფერ გინდა, არ გვიჭამია სადილი?!

ჯაფარიძე ვურიადნიკი ნაქებია დუნიაში,
 ამ ჩემ ძმაკაცს გადაყროდა თავის ჯარით მერიაში.
 აფხანაგმა დამიძახა: ახლა მომაშველე ხელი,
 ერთი იმფერი გამოჰკარ, რუმ მევშორვოთ აი გველი.“

*„Oppressed from all sides, I am Simona Dolidze,
 Six years have passed, I have not slept on the bed.
 A friend was telling me: “Boy, let’s move on!..”
 But how can we go if we have not eaten lunch?*

*Japaridze the police officer is well known in whole country,
 He and his army met with that friend of mine, in the village of Meria,
 The friend called to me: „Now give me a hand with this,
 So, shoot the shotgun and kill this snake!..“*

As we can see, this is a poem about famous Georgian rebel **Simon N. Dolidze** (1885-1911), who became an outlaw after the defeat of the 1905-1906 independentist revolution. He came from Guria province (West Georgia). A poem and a song about him was composed after 1911, when he was killed. The poem we wrote is in Georgian Koine, not in dialect. Thus, in the very first verse of the poem the sentence ყველა მხრიდან დაჩაგრული „Oppressed from all sides” is represented in the form, which is closest to the norms of literary Georgian. **Kemal Çelebi** is a descendant of Muhajirs who migrated from Keda, therefore the informal speech he uses is the Acharan dialect. According to him, the Acharan version of the above-mentioned sentence is ყოვლი მხრით ჩაფუხრებული. however, during our meeting the narrator insisted on the Construction and pronunciation that were closer to the norms of the Standard Georgian language. He claimed that these were the forms used in the poem “by grandfathers”.

In the same way, other verses of the poem are as close as possible to standard Georgian forms such as: ბიჭო, ვიცვალთ ადგილი! “Boy, let’s move on!”, ამ ჩემ ძმაკაცს გადაყროდა “He met with that friend of mine” etc. According to the narrator, these are not Acharan sentences. But Compare: the other forms such as მეზნეოდა, “He was telling me” - in the third line of the first verse and რაფერ in the fourth line is used in accordance with the Acharan dialect.

As for the lexical peculiarities of the poem, it contains there the form მერიაში “in Meria”. According to the narrator, that is a village located in the community of Keda, where his ancestors came from. In the original version of the poem, which is even sung in Georgia, here is meant the City Hall, what in Georgian sounds like მერია.

Therefore, **there is a significant difference between the original version of the poem and the one recorded in Düzce: in the original version, Simon Dolidze’s traitor goes to the City Hall and meets Officer Japaridze, while in the Düzce version it seems that Officer Japaridze meets Simon Dolidze’s friend in the village of Meria.** Let’s see the verses of the original (Gurian) poem that is sung in Georgia till nowadays:

„ჯაფარიძე ურიადნიკი
ცნობილია გურიაში,
ამ ჩემს ანდროს შეხვთენოდა
სტრანჟიკებით მერიაში.

მაშინვე მათ მოახსენა
ყაჩაღი მყავს ყანაშიო,
ეხლა არის ნალიაში
ვერ გამოდის დღე კარშიო”²

“Japaridze the police officer
Is well known in the province of Guria,
He and his bodyguards met with my host Andro
at the City Hall.

[Andro] immediately reported them
I have a robber on my land,
He is now in my barn
And he can’t pass out”

The exact meaning of the მერია “the City Hall” is also unknown for Muhajirs’ descendants, living in Düzce-Sakarya region, although it is used in the poem as well as the already mentioned lexical unit and is associated with a village of Meria in Keda community of Achara.

It is also very interesting that in the original poem more dialectal forms appear, while the version recorded from the descendants of the Muhajirs is close to standard Georgian.

During our meeting with **Zeynep Çiçek**, a resident of the village Melenagzı, Düzce İli, we recorded the well known song ზეგნელი სულემანა “Süleyman from Zegani” composed in Acharan dialect.

“ზულოს ზედამ – ქედლები,
ჩემს ჭიბონისი დედნები
ლამაზ გოგოს რომ დევნახავ,
ერბოსავენ დევდნები!

² We quote a poem from the work: Makharadze, 2008: 147-150

იგერ, გაღმა თეთრი ქვაო,
ხელი დავხკარ - თან ამყვაო,
გოგოვ შენმა სიყვარულმა,
ჰაცხან წეველ - იქ წამყვაო!

ბათუმში ჩამოვბლაყუნდი
მე - ზეგნელი სულემანა,
ჩაქურის ყიდვა მინდოდა,
ყართოფაის ვყიდდი, განა?!”

„There are [the village of] Kedlebi above Khulo
I have my Gudastviri instrument,
When I see a beautiful girl,
I feel like sour cream

There, beyond, is a white stone
I shook his hand and took it.
Oh, girl, I am in love with you,
Your love always will be with me!

I, Süleyman from Zegani,
arrived in Batumi,
I wanted to buy an Acharan chokha for me,
I did not even sell potatoes?!“

Similar verses for songs are widespread in Achara and outside it – in those parts of Turkey, which are settled by Georgian Muhajirs. It is noteworthy that the text of Zeynep Çiçek’s song is a mixture of two verses sung as separate songs.

The song we recorded during our meeting with **Hikmet Tozak** from Sakarya, titled “**A verse to be sung**” (by the narrator himself), is composed of Georgian and Turkish couplets. The Georgian part is in Livanan (Nigalian) dialect:

ჩევალ დელე-ღურნეში
ზედთინისი დალისთვინ
გოგო, ერთი მაკოცნე
მამაშენის სულისთვინ!

*I’ll go into a stream,
To break an olive branch
Oh, girl, I’m asking for one kiss,
God grant your father’s soul His bliss.*

İndim dere-ırmağa ya
Zeytin dalı kırmağa ya
Geldim seni almağa ya
Niye başladın ağlamaya?

Unlike the Georgian text, the Turkish part of the poem is in literary language. As for the contents of the poem, the first two couplets have been translated from Turkish, while the last two do not match with the Turkish text (the Turkish text says: “I’ve come to take you with me, so why are you crying?”).

In Sapanca, we also met a laz **Enver Kara** and recorded **Shamyl’s Dance Song**, which is accompanied by Lekuri melody and has the following Turkish text:

“Şamil dansa başladı,
İki yarını aradı,
Birisi ile dans etti,
Diğeri de terk etti!”

*“Shamil started to dance,
He found two sweethearts,
He danced with one of them
And left the other one”*

According to the narrator, “this is a song of “dress men” – The Kartvelian Muhajirs living in Sinop call Abkhaz, Abaza and Circassian males “dress men”, because they used to wear long Chokhas, while the Kartvelian Muhajirs themselves wore short Chakuras. Unlike the previous song, the text of this song is original and its creation was probably conditioned by great popularity of North Caucasian music in Turkey.

As for the materials in the Black Sea Turkish dialect, which Muhajirs from Lazeti Brought from their homeland, in Düzce we recorded **Seyahan Kara’s** version of the well-known Black Sea Turkish song **Çayelinden öteye** “Across Çayeli”:

„ჩაეღლინდენ ოთედე
გიდეღუმ ძალი-ძალი
სირტინდაკი სეპეტუნ
ბენ ოლაიმ ხამალი
სეპეტუნუნ იფლერი
კესედი ომუზუნ
აჩ ბედაზ ფემტემალი
ბირ გდორედუმ ძუზუნ...”

*“Across Çayeli
Let’s go along the shore,
When we walk up the hills,
I’ll carry your basket like a bearer;
I’ll sling the ropes of your basket
Over my shoulders,
Just take off your white veil
And let me see your face.”*

Çayelinden öteye is a destan or lyrical song widely spread on the Black Sea coast of Turkey. According to Seyahan Kara, the Laz and Gürcü residents of Düzce often sing it at wedding parties and other festive gatherings. The verse is remarkable as a text composed in the Turkish-Black Sea dialect and characterized by code

switching between Turkish and Georgian: some Turkish words contain Georgian strong consonants, while the palatalized Turkish vowels have been transformed to the Georgian simple vowels.

The incantations and prayers spread among the Georgian Muhajirs' descendants living on the Black Sea coast are of special interest. With their help, we recorded material both in Georgian and Arabic languages. We begin from Georgian examples:

ნარი-ნური ბადგარი
ხუთი გობი ნაცარი
უშმურის თვალი გვეცემა
გამოესპოს ვორთვალი.
შილის ქალო, უშმურის ქალო,
ჰადდან მოხველ, გამოუშუნდი,
ისვენ იქ წად, ჰაცხადდან მოხველ და მოუშმუნდი!

“Lots of crumbs,
Five bowls of ash
Bad eye if we get it from someone
Let get rid of both eyes!
Daughter of the sister in law, daughter of the devil,
Where did you get so abused?
Where you got from, go there again!”

It is noteworthy that this incantation contains such forms as გამოესპოს “Let get rid” and მოუშმუნდი (< მოუშმურდი) “you came very abused”, which are not characteristic of a dialect. We think that they are used for the sake of the rhyme. Another interesting form is შილი “a sister in law” (referring to wives of two brothers), which belongs to the archaic literary Georgian and is alien to the Muhajirs' Acharan dialect.

As for the Arabic prayers, since most of the Georgian Muhajirs' descendants living on the Black Sea coast of Turkey are Sunni Muslims, they have learnt prayers from the Koran. However, they do not speak Arabic and pronounce the words incorrectly. For example, in the city of Düzce we recorded an Arabic prayer uttered by **Melike Özbek (Vatsadze)**. It sounded as follows:

ბისმილლე რაჰმანი რაჰიმ,
ჰოსელემით უელლემი ცულლეთ,
უელლემი ქულლეთ ჰუთ ვე ნაჰათ, ჰუ!
ბისმილლე რაჰმანი რაჰიმ,
ჰოსელემით უელლემი ცულლეთ,
უელლემი ქულლეთ აჰუთ ვე ნაჰათ, ჰუ!
ბისმილლე რაჰმანი რაჰიმ, თებეთიე დეე
ებილეებზე ენუმალუ უემიი ქესეფ!

According to the narrator, this prayer is taken from the Koran and is used against the evil eye. She did not know the meaning of the words, which she had learnt from her grandmother. This text is notable because the Arabic word forms encountered in it follow the Turkish orthoepic norms – the way the Turkish pronounce words when reading the Koran.

3. Conclusion

Turkey's Düzce and Sakaria residents, who are descended from Kartvelian Muhajirs, have been living in non-Georgian environment for 140 years. For more than 60 years, they have been intensively integrating into the Turkish society. However, these people have retained some level of Georgian self-perception and the Georgian language. They have also preserved their ancestors' customs, although most of them are Sunni Muslims. They bear Turkish names and surnames and are good citizens of the Republic of Turkey, but they also remember their ancestors and their motherland - Georgia.

Therefore, the folklore and generally, the speech of Georgian Muhajirs' living descendants is characterized by code switching between Georgian and Turkish. This is especially noticeable in folk prose, while folk poetry has been better preserved compared to prose. However, the influences caused by the foreign environment are already perceivable.

References:

- Bredemoen 1996:** Bredemoen Berndt, Case Merge in the Black Sea Dialects. A Kartvelian Substrate Feature? Árpád Berta, Bernt Brendemoen & Claus Schönig, eds. *Symbolae Turcologicae. Studies in Honour of Lars Johanson on his Sixtieth Birthday* 8 March 1996. Stockholm: Almqvist & Wiksell;
- Dadiani... 2001:** Dadiani Eka, Nakani Nino, Khachapuridze Ramaz. The Language of Incantations According to the Data of Dialects of the Kartvelians, *Kartvelian Heritage*, V, 2001, pg. 125-130. <http://ejournals.atu.ge/Kartvelology/issues/V/DadianiEka.pdf>
- Makharadze 2008:** Makharadze Irakli, *The Gurian Outlaws*, Tbilisi, 2008;
- Vekilov 1973:** Vekilov Afrasiab, *The Turkish Dialectology*, Part I, Leningrad, 1973;
- Putkaradze 1992:** Putkaradze Shushana, "The Georgian of Chveneburis," Book I, Batumi, 1992.